

ELEMENTE LATINE ÎN LEXICUL GRAIURILOR DIN NORDUL ȚĂRII

Reliefarea fenomenelor izvorâte din specificitatea teritorială ni se pare justificată prin posibilitatea atât a evidențierii conservatorismului lingvistic, cât și a comparației cu structura limbii literare sau a altor idiomuri.

În lucrarea de față ne-am propus să ne ocupăm de elementul latin prezent în lexicul graiurilor din nordul țării. Aceasta înseamnă, pe de o parte, că ne vom opri la cuvintele care își au originea în latină, iar pe de altă parte, că nu ne vom referi doar la subdialectul maramureșean, așa cum a fost el delimitat¹, ci și la zonele învecinate, numindu-le pe toate cu sintagma „graiuri nordice”.

Lucrări de specialitate accentuează faptul că Maramureșul se încadrează, prin particularități etnografice și lingvistice, într-o arie mai largă, nord-vestică². Pe de altă parte, „subdialectul maramureșean este destul de fărâmițat, deși, ca întindere, este mai mic decât toate celelalte. Acest lucru arată desigur caracterul arhaic al acestei arii laterale... Cel puțin unele particularități maramureșene cuprind și părți din nordul Transilvaniei”³.

Caracterul conservator al zonei nordice se explică și prin ceea ce Sextil Pușcariu numea „solidaritatea regionalistă a locuitorilor unei provincii”⁴. Aceasta nu înseamnă că trăsături ale acestei arii dialectale nu se întâlnesc în multe alte zone, fie printr-un contact nemijlocit, fie ca păstrătoare ale unei stări comune mai vechi.

Printre notele specifice acestor „idiomuri”, un loc aparte îl ocupă elementul lexical latin. Graiurile nordice păstrează, în mod firesc, un fond de cuvinte comun cu al celorlalte idiomuri, dar conțin și un număr de elemente latine care au dispărut din restul teritoriului românesc sau au dezvoltat sensuri proprii, specifice acestei arii dialectale⁵.

Condițiile istorice, ocupațiile străvechi practicate fără întrerupere în aceste zone explică structura lexicului impregnat cu numeroase arhaisme, întâlnite uneori

¹ R. Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 38-49; idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 43-73; *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 320-354.

² *Tratat de dialectologie românească*, p. 321.

³ Ștefan Giosu, *Subdialectul maramureșean*, în SCȘt., Filologie, Iași, fasc. 1, 1963, p. 96.

⁴ Sextil Pușcariu, *Graiul din Transilvania*, în idem, *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 401.

⁵ Cf. Boris Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 150.

și în dialectele sud-dunărene⁶. Cum însă în stadiul actual al cercetării noastre nu putem face o localizare exactă a lor fără riscul de a greși, ne mulțumim să le semnalăm prezența în perimetrul nordic și să facem unele aprecieri asupra lor.

Cuvintele la care ne referim, specifice vocabularului comun, „nespecializat”, au fost excerptate din atlasele lingvistice și din lucrări de folclor referitoare la această zonă⁷. Ele comportă două aspecte importante: unele și-au păstrat sensul latinesc, în timp ce altele au dezvoltat sensuri noi. Dintre ele, multe au rămas izolate într-un perimetru restrâns, atât la noi, cât și în alte părți ale României. Lista care urmează, completată cu datele oferite de REW⁸, va ilustra, sperăm, afirmațiile de mai sus:

a) cuvinte care și-au păstrat sensul din latină:

a, prep. „la” (**ad**: it., log., friul., fr., prov., kat., sp., pg. **a**); **acicea**, adv. „aici” (**ecchicce**: vejl. **caiko**, it. **ci**); **adinte**, adv. „de curând, mai acum” (**ad** + **ante**: arom. **între**, it. **anti**, log. **ante(s)**, engad. **aunt**, sp. **antes**, pg. **ante(s)**; **ai**, s. „usturoi” (**allium**: it. **aglio**, log. **azu**, engad. **agl**, friul. **ai**, fr. **ail**, kat. **all**, sp. **ajo**, pg. **alho**); **ajuna**, vb. „a nu mânca nimic într-o zi, dar mai ales în zi de post” (**ajunare**, din **jejunare**: it. **(di)giunare**, avenez. **zunar**, piem. **güne**, log. **deyunare**, **deinare**, campid. **gaunai**, engad. **güner**, friul. **dzuna**, fr. **jeuner**, prov. **jejunar**, kat. **dijunar**, sp. **ayunar**, pg. **jejuar**); **amu**, adv. „acum” (**ad modo**: vejl. **mut**, südit., vit. **mo**, campid. **(a)moi**, megl. **amo**, vejl. **jamo**, comask. **amo**, log. **komo**); **arete**, s. „berbece” (**aries**, **arietis**: vejl. **reti**, piem. **arei**, gen. **ayow**, champ. **aroi**, central și est fr. **aré**); **arină**, s. „nisip” (**arena**: arom., megl. **arină**, it. **(a)rena**, log. **rena**, vfr. **areine**, prov., kat., sp. **arena**, pg. **areia**); **arm**, s. „coapsă” (**armus**: log. **armu**, kors. **ermu**, fr. **ars** „Schulterblatt der Pferde”, norm. **môté a nar** „ohne Sattel reiten”); **carte**, s. „scrisoare” (**charta**: it. **carta** „Papier”, log. **karta**, engad. **karta**, friul. **karte**, fr. **charte** „Urkunde”, prov., kat., sp., pg. **carta** „Brief”, „Karte”); **cățân**, s. „vas de lemn, troacă” (**catinus**: arom. **cățână**, lomb., mant. **kadin**, ven. **kain**, log. **kadinu**, friul. **kadin**, pg. **cadinho**); **căuta**, vb. „a păzi oile” (**cavitare**: vejl. **ca(i)ptare** „blicken”, neap. **gavitare**, neap. **(g)aveta** „sich hüten”, kalabr. **gavitare** „behuten”, „sichern”, npg. **cavidar** „entgegenreten”); **ceteră**, s. „vioară” (**cithera**: it. **cetera**, prov., sp. **cedra**, [fr. **citre**, **citare**, **citale**,

⁶ Cf. Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 14.

⁷ *Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Maramureș; Micul Atlas lingvistic român (ALRM I); Micul Atlas lingvistic român. Serie nouă, vol. I; Antologie de folclor din județul Maramureș, vol. I. Poezia*, Baia Mare, 1980; Pamfil Bilțiu, *Poezii și povești populare din Țara Lăpușului*, București, 1990; Ion Bârlea, *Cântece populare din Maramureș*, vol. I, București, 1924; Ion Bârlea, *Literatura populară din Maramureș*, București, 1968; *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983; Gavril Istrate, *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, în BPh, nr. 4, p. 50-97; Petre Lenghel Izanu, *Folclor din Maramureș*, în *Folclor din Transilvania*, vol. I, 1962; Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925; *Poezii populare din Maramureș*, adunate de Al. Țiplea, în „Analele Academiei Române”, tom. 28, București, 1906; *Poezii populare din Maramureș*, adunate de Tit Bud, București, 1908; Izidor Râpa, *Cântece din Țara Oașului*, Baia Mare, 1960.

⁸ W. Meyer-Lubke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1930. Abrevierile folosite sunt cele din această lucrare.

prov. **cidra**, **citola**, kat. **citara**, sp. **citara**, pg. **cithara**]); **comânda**, vb. „a face comândul, praznicul de pomenire a unui mort” (**commandare**: campid. **comindiare** „beauftragen”, sp., pg. **comendar** „übertragen”, „empfehlen”, „loben”); **cure**, vb. „a curge” (**currere**: arom. **cure**, veql. **kor(eja)**, it. **correre**, log. **kurrere**, engad. **kuorer**, friul. **kori**, fr. **courre**, **courir**, prov. **corre**, kat. **carrer**, sp., pg. **correr**); **curechi**, s. „varză” (**coliculus**, din **cauliculus**: it. **colecchio**); **duroare**, s. „durere” (**dolor**, **doloris**: arom. **duroare**, it., log. **dolore**, engad. **dulur**, fr. **douleur**, prov., kat., sp. **dolor**, pg. **dôr**); **îmburda**, vb. „a răsturna” (***imburdare**); **îmvești**, vb. „a îmbrăca” (**investire** „a îmbrăca, a acoperi”: sic. **mmestiri**, sp. **embestir** [> **imbestire**] „angreifen”, it. **investire** „stranden”); **învița**, vb. „a provoca” (**invitare**: arom. **învița**, it. **invitare**, log. **imbidare**, vfr. **envier**, prov., kat., sp., pg. **envidar**); **la**, vb. 1. „a spăla rufele la râu (cu maiul)”, 2. „a se spăla pe cap”, „a se pieptăna” (**lavare**: it. **lavare**, engad. **laver**, friul. **lava**, fr. **laver**, sp., pg. **lavar**); **lin**, adj. „încetișor”, „blând” (**lenus**, din **linis**: prov. **le**, sp. **lin** „zarter Faden”); **mas**, s., în expresia **de mas** „loc de dormit, găzduire, popas peste noapte”; „locul unde dorm vitele” (**mansum**: bellun. **mas**, vfr. **mes** „Bauernhof”, prov., gask., kat., arag. **mas** „Bauernhof”); **mur**, s. „zid, temelie” (cf. și **murui**, vb. „a tencui”, „a mângăli (pereții)”) (**murus**: maced. **mur**, veql. **mor**, it. **muro**, log. **mur**, engad. **mür**, friul., fr., prov., kat. **mur**, sp., pg. **muro**); **nap**, s. „sfeclă furajeră” (**napus**: it. **napo**, vfr. **naf**, prov., kat. **nap**, sp., pg. **napo**); **pasăre**, s. „vrabie” (**passer**, **passeris**: it. **passero**, friul. **pasare**, engad. **pasler**, fr. **passe**, prov. **paser**, kat. **passera** „Eisvogel”, sp. **pajaro**, pg. **passaro** „Vogel”); **păcuină**, s. „oaie” (**pecuina**, n.pl., **pecuinus**⁹, adj.); **păcurar**, s. „cioban” (**pecorarius**: it. **pecoraio**, engad. **piorar**, pg. **pegureiro**, astur. **priguliero**, galiz. **pegueiro**); **păioară**, s. „voal” (**palliola** pl., **palliolum**: mozarab. **balyul**, maghreb. **feryul** „Art kurzer Bluse”); **pănură**, s. „stofă de lână făcută în casă la războiul de țesut” (**paenula**; **penula**; **pannulus** „Tuch”: lombard. **panole** „Sommersprossen”, tess. **panera** „Sahne”); **varză**, s. „verdețuri”, „legume” (**vir(i)dia** „verdețuri”: kalabr. **verdza**, it. **sverza**, venez., lomb. **verdza**, neap. **virdze**, bergam. **vers**); **vintre**, s. „pânțec” (**venter**, **ventris**: veql. **viantre**, it. **ventre**, log. **bentre**, engad. **venter**, friul. **vintri**, fr., prov., kat. **ventre**, sp. **vientre**, pg. **ventre**);

b) cuvinte cu semantism schimbat față de latină:

balț, s. „voal de mireasă” (**balteus** „cingătoare la vestmintele femeiești”, „curea”: maced. **balțur** „weißes Kopftuch der Fanariotinnen”, it. **balzo** „Felsvorsprung”, „Absturz”, arcev. **balzo**, abruzz. **valze**, ferr. **balz**, sen. **balso**, friul. **balz** „Garbe”, prov. **baus**, kat. **bals** „rasenbandam Felsen”, „vorspringender Fels”, „Abgrund”, sp. **balzo** „Leiknoten”, pg. **balso** „Kabeltan”, basc. **maltso** „Bündel”, „Büschel”); **cânta**, vb. „a (se) plânge” (**cantare** „a cânta”: veql. **kantuor**, it., log. **cantare**, engad. **kanter**, friul. **kanta**, fr. **chanter**, prov., kat., sp.,

⁹ I. Gheție, *Baza dialectală a româniei literare*, București, 1975, p. 175; V. Breban, *Dicționar general al limbii române*, București, 1987, I, s.v.

pg. **cantar**); **cătilin**, adv. „încet” (**cautelinus**, din **cautela** „precauțiune, prevedere”; (jur.) „garanție, cauțiune”; „mijloc de apărare”); **ciucuri**, s. „pantaloni” (**cicculum**, din **ciccum** „ciorchine”); **corn**, s. „colț”, „unghi (la casă)” (**cornu** „corn de animale”; „ceea ce este fabricat din corn”; „ceea ce seamănă cu cornul”: vegl. **kuarno**, it. **cornu**, log. **korru**, engad. **küern**, friul. **kuarn**, fr. **cor**, prov., cat. **corn**, sp. **cuerno**, pg. **cornu**); **cruci**, s. „șale” (**crux**, **crucis** „cruce”: vegl. **krauk**, it. **croce**, log. **ruge**, engad. **krus**, friul. **kros**, fr. **croix**, prov. **crotz**, kat. **creu**); **falcău**, adj. „iute, ager” (**falco**, **-onis**: „vultur”: it. **falco**, vfr. **fauc**, **fauc**, nfr. **fauc**, prov. **fauc**, **fauc**, sp. **halcon**, pg. **falcao**); **ghindură**, s. „nod” (**glandula** „amigdale, gălci”: it. **ghindala**, log. **randula**, vfr. **glandre**, nfr. **glande**, prov. **glandola**, **grandola**, valenc. **granola**, **grangola**, sp. **landre**, pg. **landoa** „Drüsengeschwulst”); **gută**, s. „apoplexie” (**gutta** „picătură”, „lacrimă”: it. **gota**, log. **gutta**, engad. **guota**, friul. **gote**, fr. **goutte**, prov., kat., sp., pg. **gota**); **juca**, vb. „a bate”, în expresia **inima joacă** „inima bate” (**iocare** „a glumi”: it. **giocare**, log. **gogare**, engad. **guver**, friul. **dzuya**, fr. **jouer**, prov., kat. **jogar**, sp. **jugar**, pg. **jogar**); **lege**, s. „judecată” (**lex**, **legis** „lege, regulă; normă, convenție”: it. **legge**, engad. **alaig** „Ehe”, fr. **loi**, prov. **lei**, kat. **lleg**, sp. **ley**, pg. **lei**); **mătrici**, s. „varice” (**matrix**, **matrixis** „femală, animal de reproducere”; „trunchiul care produce vlăstar”; (fig.) „izvor, origine”: maced. **mătrică** „Mutterschaf”, it. **matrice**, neap. **matreke** „Schlamm”, log. **madrige** „Hefe”, prov. **mairitz**, „auch Mark der Bäume”, vfr. **marriz**, sp., pg. **madriz**); **pedestru**, adj. „sărac” (**pedester** „în picioare”; „pedestru, de infanterie”¹⁰: vfr. **peestre**, nfr. **piètre** „armselig”, „gemein”; arom. **pedestru**); **tăciune**, s. „rugină” (**titio**, **tionis** „tăciune”: it. **tizione**, log. **tittone**, engad. **tizzun**, friul. **stitson**, fr. **tison**, prov., kat. **tizo**, sp. **tizon**, pg. **ticao**); **teară**, s. „război de țesut” (**tela** „pânză, țesătură, urzeală”: it., log. **tela**, engad. **taila**, friul. **tele**, fr. **toile**, prov., kat., sp. (> pg.) **tela**, pg. **teia** „Gewebe”, maced. **teară** „Haut auf der Milch”); **tuna**, vb. „a trânti” (**tonare** „a tuna, a face să răsunе”: vegl. **tonur(o)**, it. **tonare**, engad. **tuner**, friul. **tona**, fr. **tonner**, log. **tronare**, prov., kat., sp. **tronar**, pg. **troar**).

Situația prezentată atestă faptul că din numărul de 51 de cuvinte din lista dată, 19 au o răspândire panromană, alte 19 sunt consemnate doar dialectal, într-un număr variabil de zone, 9 sunt atestate și în dialecte sau graiuri din sudul Dunării și numai patru: **îmburda**, **păcuină**, **cătilin** și **ciucuri** sunt prezente doar în aria la care ne referim.

Și limbajele specializate ale meseriilor au o situație asemănătoare. Ele se explică mai ales prin faptul că meseriașii nu sunt nici astăzi separați cu totul de alte ramuri de activitate, în special de ocupațiile tradiționale.

Caracteristica esențială a unei mari părți a terminologiei folosite o constituie faptul că face parte din vocabularul de bază al vorbitorilor. Cu excepția termenilor generici, mulți dintre ceilalți se folosesc cu același sens sau cu sensuri diferite și în

¹⁰ Adj. se află și în graiurile din Oltenia; cf. și T. Teaha, *Elemente de continuitate în lexicul graiurilor din Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, 1983, nr. 2, p. 157-162.

alte domenii ale vieții materiale. Am arătat și cu alt prilej că, din acest punct de vedere, studiul lor prezintă un interes deosebit atât în ceea ce privește originea lor, aria de răspândire, cât și în privința sistemului de denotație¹¹. Meseriile constituie unul dintre domeniile cele mai dinamice ale vieții materiale. Orice cucerire tehnică circulă și poate fi asimilată devenind bun comun, iar termenii care o însoțesc se încadrează în sistemul limbii, contribuind, împreună cu cei tradiționali, la încheierea unor „microsisteme terminologice”, alcătuite, în primul rând, din cuvinte specifice domeniului respectiv¹².

Referindu-ne la șapte meserii tradiționale – morărit, lemnărie, fierărie, olărie, zidărie, pielărie și croitorie – care se întâlnesc aproape în fiecare sat din zonă, am constatat că există un număr însemnat de termeni de origine latină, folosiți, în mare parte, cu sens figurat.

Pentru fiecare dintre meseriile amintite, situația este următoarea:

Morărit: albine (alvina) „bucăți de scândură care alcătuiesc podul sau mărginarul ulucului”; **aripă (alapa)** „părțile laterale ale ulucului”; **buric (umbilicus)** 1. „bucată de fier băgată în podoimă și în care se sprijină fusul”, 2. „gaura din piatra zăcătoare, prin care trece fusul crângului”, 3. „bucățile de lemn care se pun în gaura pietrei zăcătoare ca să nu cadă grăunțele și făina sub moară”; **capră (capra)** „lemn lățit la un capăt, care se bagă în gârliciul pietrei alergătoare pentru a fi ridicată”; **casa (morii) (casa)** „încăpere în care stă morarul și oamenii care vin la moară”; **căpătâi (capitaneum)** 1. „lemn ce stă deasupra apei și care prinde capetele bogdanilor; puntea bogdanilor”, 2. „bucată de fier care se bagă în capătul grindeiului roții, ca să nu se roadă când se învârtește; cep”, 3. „lemn scobit pe care se învârtește capătul grindeiului sau cepul; broască”, 4. „capătul lemnului pe care e prinsă broasca; perinoc”, 5. „bârna de lemn pe care stă capătul de jos al fusului; podoimă”; **cep (cippus)** 1. „bucăți de lemn (patru) așezate de-a curmezișul între grindei și obezi, de o parte și de alta a roții; cruci (la roată)”, 2. „bucată de fier care se bagă în capătul grindeiului roții, ca să nu se roadă când se învârtește; cep”; **cercuri (circus)** „bucăți de fier care strâng șiștorii în cele două târcoale ca să nu cadă și să nu miște; verigi”; **cruce (crux,-cem)** 1. „bucățile de lemn, în număr de patru, puse de-a curmezișul între grindei și obezi, de o parte și de alta a roții; cruci (la roată)”, 2. „bucată de fier care prinde capătul fusului de piatra alergătoare; pârpariță”; **cui (cuneum)** 1. „bucată de fier care se bagă în capătul grindeiului roții, ca să nu se roadă când se învârtește; cep”, 2. „bucată de fier băgată în podoimă și în care se sprijină fusul; buric”; **cunună (corona)** „lemnul care stă deasupra apei și care prinde capetele bogdanilor; puntea bogdanilor”; **cupă (cuppa)** 1. „despărțitură din roata morii, în care cade apa; cupă”, 2. „scânduri care se pun din loc în loc între

¹¹ N. Felecan, *Structura și dinamica vocabularului*, în *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983, p. 85-107.

¹² Cf. Gheorghe Iordache, *Câteva concluzii cu privire la compoziția pe origini a terminologiei meseriilor populare în graiurile din Oltenia*, în „Analele Universității din Craiova”, seria Științe Filologice, 1987, p. 61-65.

obezi și care despart cupele; aripi”; **faguri (*favulus)** „scânduri care se pun din loc în loc între obezi și despart cupele; aripi”; **făină (farina); fereca (fabricare)** „operația de tăiere a pietrelor pe partea dinăuntru, atunci când s-au netezit, pentru a măcina iar bine”; **fund (fundus)** 1. „partea de jos a ulucului; podul ulucului”; 2. „scândurile care se pun din loc în loc între obezi și care despart cupele; aripi”; 3. „scândura prin care trece grindeiul roții (cu cupe) și care nu lasă apa să intre în moară; podul roții”; 4. „scândura rotundă, cu scobituri pe margine, făcute la aceeași depărtare, în care se prinde capătul de sus al șistorilor; târcoala de sus”; 5. „idem; târcoala de jos”; **furcă (furca)** 1. „lemnul care stă deasupra apei și care prinde capetele bogdanilor”; 2. „lemnele pe care stă ulucul; perinile ulucului”; **fus (fusus)** 1. „bucata de fier care se bagă în capătul grindeiului roții, ca să nu se roadă când se învârtește; cep”; 2. „bucata de fier care trece prin mijlocul crângului; fusul (crângului)”; 3. „lemnul legat cu un capăt de teică, iar cu celălalt capăt se freacă de piatra alergătoare și scutură teica”; **fustel,-ei (fusticellus)** 1. „scândurile care se pun din loc în loc între obezi și care despart cupele; aripă”; 2. „bucățile de lemn care se îmbucă cu măselele roții; șistori”; **gaură (cavula)** 1. „gaura din piatra zăcătoare prin care trece fusul crângului; buric”; 2. „gaura din mijlocul pietrei alergătoare prin care cad grăunțele între pietre; gârlici”; **jug (jugum)** „bârnela de care e prins coșul”; **măsea (maxilla)** 1. „bucățile de lemn prinse la aceeași depărtare una de alta pe partea dinăuntru a obezii roții; măsele”; 2. „bucăți de lemn care se îmbucă cu măselele roții; șistori”; **mijloc (medius locus)** „gaura din mijlocul pietrei alergătoare prin care cad grăunțele între pietre”; **moară (mola)** 1. „încăperea în care stă morarul și oamenii care vin la moară; casa morii”; **nucă (nux,-cis)** 1. „bucata de fier băgată în podoimă și în care se sprijină fusul; buric”; 2. „bucata de fier care prinde capătul fusului de piatra alergătoare; pârăriță”; **oală (olla)** „cercul de coajă de copac care se pune de jur împrejurul pietrelor; veșcă”; **pană (pinna)** 1. „scândurile care se pun din loc în loc între obezi și care despart cupele; aripi”; 2. „bucățile de lemn, prinse la aceeași depărtare una de alta, pe partea dinăuntru a obezii roții; măsele”; 3. „bucățile de fier care strâng șistorii în cele două târcoale ca să nu cadă și să nu miște; verigi”; **par, pari (palus)** 1. „bucățile de scândură care alcătuiesc podul sau mărginarul ulucului; fozle”; 2. „lemnele pe care stă ulucul; perinile ulucului”; **păsat (pinsatum)** „nisipul amestecat cu grăunțe și cu făină, care iese dintre pietre când moara pornește după ce a fost ferecată; horlău”; **perete, -ți (paries, -tis)** 1. „părțile de pe lături ale ulucului; marginile ulucului”; 2. „scândura prin care trece grindeiul roții (cu cupe) și care nu lasă apa să intre în moară; podul roții”; **piatră (petra)** 1. „piatra de deasupra, care se învârtește, dintre cele două pietre între care se zdrobesc grăunțele; alergătoare”; 2. „piatra care stă dedesubt și nu se mișcă, dintre cele două pietre între care se zdrobesc grăunțele; zăcătoare”; **picior (petiolus)** 1. „bucățile de lemn, în număr de patru, puse de-a curmezișul între grindei și obezi, de o parte și de alta a roții; cruci (la roată)”; 2. „lemnele scobite, în număr de patru, care strâng și țin în loc piatra zăcătoare; colaci”; 3. „stâlpii, în număr de patru sau șase, pe care stă

podul; babe”; **pârghie** (cf. **pergula**) „lemnele rotunde pe care alunecă piatra, când e transportată; prici”; **punte (pontem)** 1. „capătul de lemn pe care e prinsă broasca; perinoc”, 2. „lemnele, în număr de două, pe care se reazămă perinocul; andrele (la moară)”, 3. „bârna de lemn pe care stă capătul de jos al fusului; podoimă”, 4. „lemnele pe care stă așezată podoima; perini”; **purice (pulex, -icis)** „lemnele rotunde pe care alunecă piatra când este luată jos; purici”; **roată (rota)** 1. „partea morii pe care o învârtește apa; roată”, 2. „roata cu măsele”, 3. „obezi”; **sac (sacus)** 1. „sacul cu grăunțe pe care îl duce omul în spate la moară; tar”, 2. (la pl.) „sacii pe care îi duce omul cu carul sau cu căruța la moară; măciniș”; **scară (scala)** „bârnel de care e prins coșul; cai”; **scaun, -ne (scamnum)** 1. „scândurile care se pun din loc în loc între obezi și care despart cupele; aripi”, 2. „capătul de lemn pe care e prinsă broasca; perinoc (la moară)”, 3. „bârnel de care e prins coșul; cai”, 4. „partea mai ridicată, dinăuntru morii, pe care se pun sacii și pe care stă morarul când toarnă în coș; podul morii”; **scândură (scandula)** 1. „bucățile de scândură care alcătuiesc podul sau marginarul ulucului; fozle”, 2. „bucățile de lemn prinse la aceeași depărtare una de alta, pe partea dinăuntru a obezii roții; măsele”, 3. „bucata de lemn care se pune în gaura pietrei zăcatoare ca să nu cadă grăunțele și făina sub moară; buric”; **stâlpăre (*stirparia)** 1. „lemnele cioplite care se bat în pârâu și pe care alunecă stavila; bogdani”, 2. „locul pe unde se dă drumul apei ca să curgă într-o parte când moara stă sau când are prea multă apă; uluc sterp”; **strat (stratum)** 1. „lemnele (stâlpii) pe care stă ulucul; perinile ulucului”, 2. „bucățile de lemn, în număr de patru, puse de-a curmezișul între grinzi și obezi, de o parte și de alta a roții; cruci (la roată)”, 3. „cele patru lemne scobite, care strâng și țin în loc piatra zăcatoare; colaci”, 4. „cei patru sau șase stâlpi pe care stă podul morii; babe”, 5. „bârnel care se pun pe capetele babelor și pe care stă podul morii; stratul morii”, 6. „lemnele pe care stă așezată podoima; perini”; **șei, sg. șa (sella)** „cei patru sau șase stâlpi pe care stă podul morii; babe”; **tăia (*taliare)** „operația de tăiere a pietrelor pe partea dinăuntru, atunci când s-au netezit, pentru a măcina iar bine; fereca”; **tindă (*tenda)** „încăperea în care stă morarul și oamenii care vin la moară; casa morii”; **urs, urși (ursus)** 1. „cele patru lemne scobite care strâng și țin în loc piatra zăcatoare; colaci”, 2. „cei patru sau șase stâlpi pe care stă podul morii; babe”, 3. „lemnele pe care stă așezată podoima; perini”; **vale (vallis)** „pârâul morii”; **vipt (victus)** 1. „sacul cu grăunțe pe care îl aduce omul în spate la moară; tar”, 2. (la pl.) „sacii pe care îi aduce omul cu carul sau cu căruța la moară; măciniș”.

Lemnărie: capră (capra) 1. „lemnul gros și rotund sau sprijinit pe trei picioare pe care se cioplește; scaun de cioplit”, 2. „obiectul în care se pune roata ca să i se așeze obezile sau spițele; scaun de înspițat”; **cheie (clavis)** „obiectul cu care se împart dinții fierăstrăului sau ai beschiei, unul la stânga și altul la dreapta, pentru ca pânza să taie mai ușor în lemn; dințar”; **cuțit (*acutitus)** „obiectul în formă de cuțit care se pune la strung ca să taie și să rotunjească butucul; gripcă”; **doagă, -ge (doga)** „fiecare dintre bucățile de lemn (puțin încovoiate) care formează corpul unor vase strânse în cercuri”; **gură (gula)** „partea lată de fier a bardei; leafă”; **jug**

(jugum) „unealta cu care dogarul sucește teiul pentru legatul cercurilor de lemn la vase; crivea”; **lingură (lingula)** 1. „obiect de metal sau de lemn pentru uzul casnic, alcătuit dintr-o parte ovală scobită și dintr-o coadă”; 2. „unealta cu care se găurește butucul roții ca să intre capătul osiei”; **lup (lupus)** 1. „menghină”, 2. „scaun de înspițat”, 3. „scaun de obezi”; **mai (mallus)** „unealta cu coadă cu care se bate în ghin ca să se scobească lemnul”; **măciucă (*matteuca)** „unealta cu coadă cu care se bate în ghin ca să se scobească lemnul; mai”; **noatin (annotinus)** „strung”; **pană (pinna)** „partea lată de fier a bardei; leafă”; **scaun (scamnum)** 1. „obiect în care se pune roata ca să i se așeze obezile sau spițele; scaun de înspițat”, 2. „obiectul în care se așază obezile ca să fie găurite; scaun de obezi”, 3. „obiectul în formă de scaun, în care se strânge lemnul ca să poată fi cioplit sau cuțitoit; scaun de cuțitoit”; **secure (securis)** 1. „unealta de fier ca o secure, dar mai lată, cu coada scurtă și îndoită, cu care se cioplește lemnul; bardă”; 2. „unealta cu leafa încovoată ca o secure, cu care se cropăiesc lemnele pentru doage; dogar”, 3. „unealta pentru tăiat copaci, pentru despicat lemne etc., formată dintr-un corp de oțel cu tăiș la un capăt și cu un ochi la partea opusă, în care este fixată o coadă de lemn tare; topor”.

Fierărie: cărbuni (carbo, -onis) 1. „rocă combustibilă amorfă de culoare gălbuie, brună până la neagră, friabilă... folosită drept combustibil și ca materie primă în industria chimică și metalurgie”, 2. „material combustibil de culoare neagră, ușor și sfărâmicios, rezultat din arderea incompletă a lemnului sau ca produs secundar la distilarea uscată a lemnului, folosit în siderurgie drept combustibil etc.; mangal”; **cheie (clavis)**, variantă **țeie**, pl. **ței** „unealta ca o pilă cu dinții mai mari cu care se netezește copita la cal după ce s-a bătut potcoava; rașpă”; **cuptor (*coctorium)** „locul unde ard cărbunii și se pune fierul să se înroșească; jignea”; **fier (ferrum)** „unealta cu care fierarul scoate fierul din foc și îl ține pe nicovală când dă cu ciocanul în el; clește”; **foale (follis)** „unealta cu care fierarul suflă în foc”; **foc (focus)**; **lingură (lingula)** „unealtă cu care se curăță copita la cal înainte de a se bate potcoava; cuțitoaie”; **lup (lupus)** „unealta în care fierarul prinde și strânge fierul ca să-l poată lucra; urs”.

Olărie: fus (fusus) „fierul lung de la roata olarului; fusul (de la roata olarului)”; **masă (mensa)** 1. „masa de la roata olarului”; 2. „unealta pe care olarul pune lutul ca să facă vase; roata olarului”; **oală (olla)** „vas de lut ars”; **roată (rota)** 1. „roata olarului” 2. „unealta rotundă pe care olarul o mișcă cu picioarele ca să se învârtească repede; roata (de jos)”.

Zidărie: lingură (lingula) „unealta de fier ca o lopățică cu coadă scurtă cu care zidarul aruncă pe zid tencuiala; mistrie”.

Pielărie: cuțit (*acutitus) „unealta mică cu care se cărnuiesc (rad) pieile; scafă”; **lucra (lucubrare)** „argăsi”.

Croitărie: ac (accus); coase (cosere); împlânta (plantare) „însăila”; **petec** (cf. **pittacium**).

Datele oferite de lista termenilor înregistrați pentru aceste meserii, pe care le-am prezentat cu altă ocazie¹³, ne conduc la formularea următoarelor concluzii:

În primul rând se observă o oarecare sărăcie în terminologia meseriilor, manifestată în numărul redus de cuvinte (morărit: 231, lemnărie: 117, fierărie: 47, olărie: 12, zidărie: 43, pielărie: 18, croitorie: 27).

Între ele, însă, numărul cel mai mare îl dețin elementele de origine latină (morărit: 48 de cuvinte, ceea ce reprezintă 20,77%; lemnărie 14, cu 11,96%; fierărie 8, cu 17,02%; olărie 4, cu 33, 33%; zidărie 1, cu 2,32%; pielărie 2, cu 11,11%; croitorie 4, cu 14,81%).

Dar această sărăcie a limbii, datorată nivelului cultural scăzut al celor ce o vorbeau, este, potrivit afirmației lui Sextil Pușcariu, „mai mult o înșelăciune optică. Ceea ce s-a pierdut din limbă, ca număr de elemente lexicale, a fost compensat, în mare măsură, prin evoluție de înțeles nouă date cuvintelor vechi. Astfel polisemia și deasa circulație a elementului latin a făcut ca să se păstreze caracterul romanic al limbii române și după ce prin contactul cu slavii și alte popoare au pătruns în românește multe cuvinte de origine străină”¹⁴.

Dintre meseriile amintite, mai bogate terminologic sunt primele trei: morărit, lemnărie, fierărie, dar olăritul, deși cu termeni reduși, are cel mai ridicat procentaj de cuvinte latine. Aceasta poate dovedi autohtonía și continuitatea lor. Înseși numele obiectelor: **moară, lemn, fier, oală** sunt vechi termeni latinești: **mola, lignum, ferrum, olla**, păstrați neîntrerupt de-a lungul timpului. De la aceștia s-au format pe teren românesc, încă într-o perioadă veche, numele de agent *morar, lemnar, fierar, olar*.

Sintagmele și termenii metaforici folosiți sunt consecința înclinației vorbitorilor spre asociații concrete. Nevoia unei astfel de exprimări e cu atât mai accentuată cu cât se referă la noțiuni desemnate prin termeni din fondul vechi, care se folosesc în mai multe domenii de activitate sau chiar fac parte din vocabularul uzual al vorbitorilor. „Această îmbogățire a limbii, sublinia Sextil Pușcariu, prin lărgirea sensurilor și prin împărecheri de cuvinte, denotă același caracter rustic al limbii”¹⁵.

Putem afirma, așadar, că lexicul graiurilor nordice e puțin variat, chiar sărac, în concordanță cu caracterul specific, rustic al zonelor din nordul țării. Dar cu acest vocabular s-a clădit aici o spiritualitate sănătoasă a unor oameni harnici și mândri, de o bogăție sufletească și noblețe care nu-i mai prejos de a altor locuitori ai meleagurilor românești¹⁶.

Universitatea din Baia Mare
Facultatea de Litere
Baia Mare, str. Victoriei, 46

¹³ Cf. N. Felecan, în *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, p. 104-107.

¹⁴ Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, p. 425.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ N. Felecan, *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, p. 40.